

MALİ ANAYASANIN TEMEL FAKTÖRLERİ OLARAK PİYASA EKONOMİSİ VE FINANSALLİBERALLEŞMENİN TÜRKİYE EKONOMİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Cengiz TORAMAN
Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Çaycuma İ.İ.B.F.

GİRİŞ

Küreselleşme süreci içinde mevcut uygarlığın temel kurumlarının, demokrasi, piyasa ekonomisi ve sosyal ahlak sistemi olduğu anlaşılmıştır. Anayasal örgütlenmenin yukarıda saydığımız üç büyük evrensel kurum; piyasa, demokrasi ve sosyal ahlak açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal ahlak ise, demokrasi ve piyasanın işleyişlerini denetleyen normlardan oluşmaktadır. Bu nedenle din, hukuk, örf, egemen ideoloji ve doğal hukukun karışımından ibaret bir sistemdir. Küreselleşme ile farkına varılan kurumlar, devlet içerisinde varolan kuvvetler ayrılığı ilkesinde olduğu gibi, birbirlerinden bağımsız olarak çalışmalarını gerekmektedir. Çünkü bir ekonominin gelişme sürecini belirleyen şey; iktisadi örgütlenmenin sağlamlığıdır.

Piyasa uygarlığın temelini oluşturan üç kurumdan en eskisi olmasına rağmen, hala sınırları çözülememiş bir kurum olma özelliğini göstermektedir. Bu nedenle Anayasal iktisat devletin özellikle demokrasiyi kullanarak, piyasaya müdahalesinin önlenmesi için oluşturulmuş bir güvence sistemini oluşturmaktadır. Zira siyasetin ekonomiye yani piyasa müdahalesini meşru kılan, demokrasi aracılığıyla çoğunluğun, özellikle bölüşüme yani gelir dağılımına devletin müdahalesini talep etmesidir. Ancak devletin daha doğrusu çoğunlukların isteğiyle siyasal iktidarların piyasa ekonomisine yaptığı keyfi müdahalelerin maliyetinin, enflasyon, kamu açıkları, borç stoğu, devalüasyon gibi iktisadi istikrarsızlık olarak ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle anayasal iktisat, devletin piyasaya keyfi müdahalelerinin önlenmesi için geliştirilmiş bir öneriler paketi olmuştur. Ancak anayasal iktisadın uygulanabilmesi için gerekli anlamda piyasa ekonomisinin tesis

edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ülkemizdeki ekonomik yapılanmanın piyasa ekonomisi olup, olmadığı sorgulanmak durumundadır.

I - PİYASA EKONOMİSİ KAVRAMININ TANIMI

1. Piyasa Ekonomisinin Kısa Tarihçesi

Piyasa ekonomisi, Batı Avrupa Ülkelerinin feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde doğmuştur. Piyasa ekonomisinin veya iktisat sosyolojisi anlamında piyasa toplumunun doğuşu, sosyal hayatın içinde fakat ondan bağımsız bir iktisadi faaliyet sahasının doğuşu ile meydana gelmiştir. Gerek Antikite ve gerek Feodalite devirlerinde insan kitesinin iktisadi tutumları hayatın normal akışından ayrılmıyordu. Piyasa ekonomisinin ortaya çıkışında, ekonominin monetize olması, ticaretin artması, şehirleşme, dinin iktisadi faaliyetlere bakış açısının değişmesi, malikane sisteminin parçalanması ve rasyonel kar güdüsünün ortaya çıkması önemli etkenlerdir^①.

Piyasa ekonomisinin tarihinin Türkiye açısından önemi (daha doğru ifade ile piyasa ekonomisinin Türkiye'de tesisi), piyasa ekonomisinin kendiliğindenli-ğidir. Hayek'e göre, piyasa ekonomisi insanlar tarafından, ekonomik faaliyetleri koordine etmek amacıyla bulunmuş ve tesis edilmiş değil, insanlık tarihinin gelişimi (batılı gelişmiş ülkelerin) sonucunda varılmıştır^②. Polanyi, piyasa ekonomisinin kendiliğindenliğine karşı çıkarak, diğer ekonomiler gibi insanca kurulmuş bir düzen olduğunu belirtmektedir^③. Eğer, piyasa ekonomisinin kendiliğinden, toplumun ekonomik yapısının gelişiminin sonucunda meydana geldiği tezini (Hayek) kabul edersek, Türkiye'de piyasa ekonomisinin devlet eliyle (siyasal tercihlerle) tesis edilemeyeceğini, ekonomik gelişme sürecinin sonucunda gerçekleşeceğini söyleyebiliriz. Eğer, piyasa ekonomisinin, insan eliyle kurulmuş bir düzen olduğunu kabul edersek (Polanyi), Türkiye'de piyasa ekonomisinin siyasal kararlar sonucu Devlet tarafından tesis edilebileceğini söyleyebiliriz.

2. Piyasa Ekonomisi ile İlişkili Kavramlar

Piyasa ekonomisi kavramını, Pazar ekonomisi ve serbest piyasa ekonomisi kavramları ile aynı anlamda kullanıyoruz. Piyasa ekonomisi kavramı, kapitalizm ve tam rekabet piyasası kavramları ile iç içe kullanılmaktadır.

⁽¹⁾ HEIL.BRÖNER Robert L, İktisadi Sorun I Modern İktisadi Toplumun Doğuşu, Çev. D. Demirgil, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1970, s.57.

⁽²⁾ BUTLER Eamonn, Hayek-His Contribution to the Political and Economic Thought of Our Time, Universe Books, New York, 1983, s.51.

⁽³⁾ POLANYI Kari, Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, Çev. A. Buğra, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 148.

Kapitalizm, sermayenin özel teşebbüs eliyle üretime ve gelir paylaşımına ağırlığını koyduğu bir ekonomik sistem olarak, tarih boyunca türlü aşamalardan geçmiştir. Kapitalizmin birinci özelliği temsil ettiği zihniyettir. Bu zihniyet kar hedefine yöneliktir. Kapitalizmin diğer özellikleri, özel mülkiyet hakkının varlığı ve hukuken korunması, mukavele serbestisi, paranın hakim rolü ve kredi mekanizmasının işleyişi ve piyasa mekanizmasıdır. Bir ekonomik sistem olan kapitalizmin, değişik tarihi aşamalarında yoğun devlet müdahalelerine yer vermiştir. Piyasa ekonomisi modeli ise, kapitalist ekonomik sistemin işleyişini sağlayan bir modeldir. Kavram olarak popüler hale gelmesi, karma ekonomik modelin işleyişini sağladığı kapitalist ekonomik sistemden, devletin üretim ve tüketimindeki ağırlığının ve ekonomiye müdahalelerinin azaldığı veya azalması gerektiği hakkındaki mutabakatın oluşması sonucu iledir. Kısacası, piyasa ekonomisi bir model olarak genel kapitalist ekonomik sistem kavramının unsurlarından biridir*⁴.

Piyasa ekonomisi kavramı ile tam rekabet piyasası kavramlarının birbirleri ile ilişkisi, piyasanın niteliğinden kaynaklanmaktadır. Piyasa ekonomisinde, piyasa tam rekabet şartlarında çalıştığı gibi aksak rekabet şartlarında da çalışabilir. Piyasa, üreticiler ile satıcıların bir araya geldikleri mal, hizmet ve faktörlerin değişimini gerçekleştirdikleri yere denir. Piyasa coğrafi olarak belirli bir yer olabileceği gibi, alıcı ve satıcılar değişik iletişim araçları ile bir araya gelebilirler⁽⁵⁾.

Piyasa ekonomisinde, piyasanın tam rekabet şartlarında çalışması ideal olanıdır. Tam rekabet piyasasının şartları ise;

- Çok sayıda alıcı ve satıcının varlığı,
- Malların ve faktörlerin niteliklerinin homojen olması,
- Firmanın piyasaya giriş ve çıkışlarının serbest olması,
- Firmaların amacının kar maksimizasyonu olması,
- Piyasa işleyişine devlet müdahalesinin olmaması,
- Üretim faktörlerinin tam hareketliliği,
- Tüm alıcı ve satıcıların piyasa şartları hakkında tam bilgiye sahip olmasıdır*⁶.

Tam rekabet piyasası bir varsayımdır. Tarih boyunca hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Piyasa ekonomisinde, piyasalar aksak rekabet piyasası şartlarında çalışmaktadır.

⁽⁴⁾ SAMUELSON Paul A. NORDHAUS VWilliam D., Economics, Thirteenth Edition, Mc Graw-Hill International Editions, New York, 1989, s. 837.

⁽⁵⁾ SAMUELSON Paul A. NORDHAUS VWilliam D., (a.g.e), s. 977.

⁽⁶⁾ KOUTSOYIANNIS A., Modern Mikro İktisat, Çev. M. Sanmeşeli, Teori Yayınları, Ankara, 1987, s. 180-181.

3. Piyasa Ekonomisi Kavramı

Piyasa ekonomisi kavramı, genel olarak ekonomideki kararların tamamen veya büyük ölçüde piyasanın otonom güçleri tarafından alındığı bir ekonomik modeli ifade eder.

Piyasa ekonomisinin üstünlüğü, ekonomideki kaynakların en verimli ve rasyonel biçimde dağılımını sağlamasıdır. Bu amacı sağladığı ölçüde piyasa ekonomisi modeli başarılı olmuş sayılır. Bu başarıya ulaşabilmesi için piyasa mekanizmalarının müdahalelerden uzak bir şekilde işleyebilmesi gerekir. Piyasa özellikle hükümetlerden gelen doğrudan ve dolaylı müdahalelerin kaldırılması, modelin başarısı için kritik önem taşıyan bir unsurdur.

Piyasa ekonomisinde, hükümetin fonksiyonu piyasa mekanizmalarının ser-bestçe ve güvenli biçimde sağlayacak kurumsal çerçevenin oluşturulmasıdır. Bu hedef, hükümetin doğrudan ekonomik faaliyetlerinin asgariye indirilmesini ve piya-sa ile ilişkisinin daha çok kural koyucu fonksiyonu ile sınırlandırmasını gerektirir. Piyasa ekonomisi modelinin gerçekten uygulandığını söyleyebilmek için bu iki hedefin birlikte gerçekleştirilmesi gerekir^.

Piyasa ekonomisinin en önemli unsuru fiyat mekanizmasının işleyişinin sağlanmasıdır. Fiyat mekanizmasının, piyasa ekonomisi içindeki yeri şudur:

- Fiyat mekanizması üretim faaliyetlerine yön verir, onları uygun yöne doğru çeker. Tüketici tercihleri fiyat mekanizması aracılığı ile üretimi yönlendirir,
- Piyasada malların ve faktörlerin mübadele edilmesini sağlar,
- Karar birimlerinin alternatif imkanlar arasında tercih yapmasını sağlar,
- Ekonomik faaliyetlerin değişen şartlara uymasına yardımcı olur⁰⁰.

Piyasa ekonomisinin diğer bir unsuru olan rekabetin gerçekten varola-bilmesi için rekabeti engelleyen bürokratik ve ekonomik şartların ortadan kaldırılması ve devletin ekonomideki ağırlığının tedricen azaltılması şarttır. Rekabet ortamının oluşmasını sağlayacak politikalar, piyasa ekonomisinin vazgeçilmez unsurlarıdır.

⁽⁷⁾ TÜSİAD, 1980 Sonrası Ekonomide Kamu-Özel Sektör Dengesi, İstanbul, 1988, s. 1-2.

⁽⁸⁾ KILIÇBAY Ahmet, Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 290.

Kamu-İş; C: 7, S: 1/2002

Piyasa ekonomisinin diğer unsurları şunlardır:

- Ekonominin kendi işleyişine müdahale niteliğinde genel bir plan, yönlendirici ve yöneltici nitelikte geniş kapsamlı iktisat politikaları bulunmamalıdır.
- Maliye politikası çerçevesinde, vergiler ve harcamalar ekonominin kendi akışına müdahale niteliğinde büyüklüğe sahip olmamalıdır.
- Gelir sahiplerinin ve tüketicilerin karar ve tercih serbestliği olmalıdır.
- Meslek seçme, iş kurma ve istenen alanda çalışma serbestisi olmalıdır.
- Teşebbüs serbestliği olmalıdır.
- Tasarruf etme ve bunları dilenen alanlara yatırma serbestisi olmalıdır^{(9)(*)(**)}.

II - TÜRK EKONOMİSİ İÇİNDE KAMU SEKTÖRÜNÜN AĞIRLIĞI

1. Sabit Sermaye Yatırımları İçinde Kamu Sektörünün Payı

Tablo I - Sabit Sermaye Yatırımları İçinde Kamu Sektörünün Payı (1996-2001) (1996 fiyatlarıyla, Trilyon TL)

| Yıllar | Toplam Yatırım | Kamu | % | Özel | % |
|--------|----------------|----------|------|----------|---------------|
| 1996 | 3.758,0 | 763,4 | 20,3 | 2.994,6 | 79,7 |
| 1997 | 7.728,4 | 1.782,6 | 23,1 | 5.945,8 | 76,9 |
| 1998 | 13.034,3 | 3.255 | 25 | 9.779,3 | 75,0 |
| 1999 | 17.261,8 | 4.833,3 | 28 | 12.428,5 | 72,0 |
| 2000 | 28.414,5 | 8.709 | 30,6 | 19.705 | 69,4 |
| 2001 | 34.024,2 | 10.509,2 | 30,9 | 23.514,9 | 69,1(Tahmini) |

Kaynak: D.P.T. yıllık programlar

⁽⁹⁾ KILIÇBAY Ahmet, (a.g.e), s. 290-292.

^(*) Piyasa ekonomisi modelinin unsurları içinde, kapitalist ekonomi sistemi ve tam rekabet piyasası kavramlarını incelerken belirttiğimiz unsurlarda dahildir.

^(**) Bu çalışma çerçevesinde piyasa ekonomisi kavramı genel olarak ana hatları ile incelenmiştir. Dipnot düşülmemekle beraber aşağıdaki eserlerden elde ettiğimiz bilgilerde kullanılmıştır.

- GALBRATTH3. Kenneth, Economics and the Public Purpose, Penguin Books, Middksex, 1975.
- FRIEDMAN Milton, Kapitalizm ve Özgürlük, Altın Kitaplar, İstanbul, 1988.
- RDUCKER Peter F., Yeni Gerçekler, T. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992.
- BARRY Norman P. Yeni Sağa, Tisamat, 1989.
- Robinson Joan, İktisat Felsefesi, Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1984.
- YAYLA Atilla, Liberalizm, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992.
- BUĞRA Ayşe, İktisatçılar ve İnsanlar, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- EREN Ercan, İktisatta Yöntem, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa, 1989.

Kamu-İş; C: 7, S: 1/2002

Tablo I'de görüldüğü gibi kamu sektörünün, toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı son altı yıllık dönem içinde %10 oranında artmıştır. Kamu sektörünün payı 1996 yılında %20,3 iken 1998 yılında %25'e, 1999'da %28'e yükselmiştir. 2001 yılında ise %30,9'a çıkmıştır. Kamu sektörünün toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payının artması, buna karşılık özel sektörün payının giderek azalmasını piyasa ekonomisine geçiş açısından olumsuz olarak değerlendirebiliriz.

2. İmalat Sanayi Üretimi İçinde Kamu Sektörünün Ağırlığı

Tablo II - Sanayi Üretimi İçinde Kamu Sektörünün Payı (1997-2001)

| Yıllar | Toplam imalat Sanayi Üretimi Endeksi (Kamu) | Toplam imalat Sanayi Üretimi İndeksi (Özel) | Toplam |
|--------|---|---|----------------|
| 1997 | 100 | 100 | 100,0 |
| 1998 | 107,7 | 100 | 100,1 |
| 1999 | 95,7 | 95,9 | 95,9 |
| 2000 | 89,7 | 105 | 102,1 |
| 2001 | 87,0 | 90,03 | 92.1(3 çeyrek) |

Kaynak: D.İ.E. Türkiye İstatistik Yıllığı 2001

Tablo II incelendiğinde toplam imalat sanayi üretimi içinde tüm kamu sektörü imalat sanayi üretimi yer alırken, özel sektör imalat sanayi üretiminde sadece 25 ve daha fazla işçi çalıştıran özel işyerlerinin üretimi yer almaktadır. Tablo incelendiğinde toplam imalat sanayi üretiminin hem kamu da, hem de özel de azaldığı görülmektedir. Sadece 2000 yılında bir artış görülürken, özel sektörün payının 2001'de 1997'nin altına düştüğü görülmüştür.

3. İstihdam İçinde Kamu Sektörünün Ağırlığı

Tablo III - Aktif Sigortalıların Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Göre Dağılımı Sigortalı Sayısı (1000)

| Sosyal Güvenlik Kuruluşu | 1995 | 1999 |
|--------------------------|-------|-------|
| Emekli Sandığı | 1180 | 2118 |
| S.S.K | 4411 | 5858 |
| Bağkur | 1791 | 1940 |
| Özel Sand. | 71 | 79 |
| Genel Toplam | 8153 | 9994 |
| Genel Nüfus | 61075 | 64851 |
| Sigortalı Nüfus Oranı | 78,8 | 91,0 |

Kaynak: SSK Faaliyet Raporu, 1999.

Kamu-İş; C: 7, S: 1/2002

Emekli Sandığı ve S.S.K kurumunda çalışan aktif sigortalı sayısında belli bir artış görülmektedir. Bu da devletin çalışma hayatı ile ilgili eski politikalarının hala devam ettiğinin bir göstergesidir. Son beş yılda içinde emekli sandığı çalışanlarındaki artış, piyasa ekonomisinin varlığı ile çelişen bir durumdur.

4. Toplam Kamu Harcamaları - GSMH İlişkisi

Ekonomik kaynakların ne kadarının devlet ve diğer kamu kuruluşları elinde kullanıldığının tesbiti için, toplam kamu harcamalarının (cari yatırım ve transfer harcamaları) GSMH'ye oranından yararlanır. Bu oran bizi, ekonomide kamunun ağırlığını genel olarak gösteren bir ölçüye kavuşturur.

Tablo IV- Kamu Harcamaları - GSMH İlişkisi (1999-2002) (Trilyon)

| Yıllar | Toplam Kamu Harcamaları | Toplam Gelir | Harcamalar GSMH'ye (%) oranı | Gelir / GSMH |
|--------|-------------------------|--------------|------------------------------|--------------|
| 1999 | 32.219 | 20.010 | 41,2 | 25,6 |
| 2000 | 53.537 | 37.852 | 42,5 | 30,0 |
| 2001 | 85.493 | 56.965 | 46,3 (1) | 30,8 |
| 2002 | 107.579 | 85.122 | 38,3 (1) | 30,3 |

(1) 28 Ekim 2002 Ekonomik programında yer alan hedefler

Tablo IV'de görüldüğü gibi gelir düzeyinin GSMH'ye oranı 2000, 2001, 2002 yıllarında hep aynı iken, harcamaların payı giderek yükselmiştir.

5. İç Borçlanma Yoluyla Devletin Kaynaklara El Koyması

Tablo V- Toplam İç Borç Stoku -GSMH İlişkisi (1999-2001)Yıllar (Cari Fiyatlarla Trilyon TL)

| Yıllar | Toplam İç Borç Stoku | GSMH'ye Oranı (%) |
|--------|----------------------|-------------------|
| 1999 | 22.920.145 | 29.3 |
| 2000 | 36.420.620 | 29.0 |
| 2001 | 117.244.766 | 63.0 |

DPT 2001 Yılı Programı

Devlet tahvili, hazine bonoları ve diğer mali araçlarla gerçekleştirilen iç borçlanma yoluyla iç tasarrufların çok büyük bir kısmına kamu tarafından el konulmaktadır. Tablo V'de görüldüğü gibi 1999-2001 yıllarında toplam iç borç stokunun GSMH'ye oranı %29-%63 arasında değişmektedir. Bu çaptaki bir iç borçlanmayla ticari bankaların ve tasarrufların kaynaklarının kamu kesimine

çekilmesi sonucunda özel kesimin finansman imkanları daraltılmıştır. Ayrıca, kamunun büyük çapta iç borçlanmaya başvurmak zorunda kalması, yüksek düzeyde gerçekleşen iç borç faizlerinin bir tür faiz tabanı oluşturmasına ve özel sektör kredi faizlerinin sürekli yukarıda kalmasına yol açmıştır. Bu kadar yüksek bir iç borç stoku ile ülkemizde piyasa ekonomisi tesis edilmemektedir. Ülkenin sermaye yapısı sıhhatli bir şekilde oluşmamaktadır.

III -TÜRKİYE'DE EKONOMİK PARAMETRELERİN TESBİTİ

1. Döviz Kurlarının Tespiti

Döviz kurlarının (yabancı paraların milli para cinsinden değerinin) piyasa şartları altında belirlenebilmesi için öncelikle serbest kur sisteminin cari olması gerekir. Sabit kur sisteminde döviz kurları, hükümet tarafından belirlenir.

Döviz kurlarının, serbest kur sistemi içinde belirlenmesi onların piyasa tarafından belirlendiği anlamına gelmez. Ayrıca milli paranın konvertibl hale gelmiş olması da gereklidir⁽¹⁰⁾.

Türkiye'de önceleri kur çapası sistemi uygulanırken, kamu maliyesinin piyasalar üzerindeki baskısının kalkması, istikrarlı kur ve faiz ilişkisi sağlanması, kur-fiyat ilişkisinin zayıflaması amacıyla dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Böylece fiyat istikrarını sağlamak amaçlanmıştır. Döviz kurları piyasada arz-talep koşullarına göre belirlenmeye çalışılacaktır. Bu nedenle Merkez Bankasının kur seviyesi ile ilgili bir taahhüdü ve hedefi bulunmamaktadır. Merkez Bankası döviz müdahalelerini çoğunlukla ihale yöntemi ile gerçekleştirmektedir. Ancak Maliye Politikası ve borç finansmanının programda öngörülen bir biçimde yürütülmesinde meydana gelen aksaklıklar, siyasi istikrarsızlık, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasındaki düzensizlikler nedeniyle dalgalı kur rejimi henüz istenilen stabiliteyi oluşturmakta yetersiz kalmaktadır.

2. Faizlerin Tesbiti

Ülkemizde faizin bir resmi, kontrollü değeri, bir de gerçek piyasa değeri bulunmaktadır. Banka faiz halleri güdümlü ve kontrollü olduklarından mevduat ve kredi faizleri kredi piyasasının ve tasarruf faaliyetlerinin fiyatı olan gerçek piyasa faizini yansıtmaktan uzak kalmaktadır. Türkiye'de bankacılık sistemi içinde devletin payı, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilen bankalarla birlikte sürekli olarak artmıştır. Toplam iç borç stokunun GSMH'ye oranının 2001'de %60'ların üzerinde olduğu ülkemizde, iç borçlanma ile ticari bankalar ve tasar-

⁽¹⁰⁾ SAMUELSON Paul A. NORDHAUS VWilliam D., (a.g.e), S. 938.

rufçunun kaynaklarının kamu kesimine çekilmesi sonucunda özel kesimin finansman imkanları daraltılmış, ayrıca kamunun yüksek düzeyde gerçekleşen iç borç faizlerinin faiz tabanını yükselterek, özel sektör kredi faizlerinin daima yukarıda kalmasına yol açmıştır. Bu koşullar altında ülkemizde faiz oranlarının piyasa şartları tarafından belirlendiğini söyleyemeyiz.

3. Mal ve Hizmet Fiyatlarının Tespiti

Ülkemizde mal ve hizmet piyasaları müdahale ve serbest fiyat açısından ikili bir görünüm göstermektedir. Mal ve hizmet piyasalarına geniş ölçüde müdahale yapılmaktadır. Bu piyasalarda teşekkül eden fiyatlar, piyasa fiyatından çok idari fiyat görünümü göstermektedir. Ayrıca mal ve hizmet piyasalarının çoğu rekabet şartlarından uzaktır⁽¹¹⁾.

Devlet fiyatlara iki önemli araç ile müdahale etmektedir. İlk olarak KİT ürünlerinin fiyatlarına müdahale edilmektedir. Bu müdahaleler zincirleme etkilerle pek çok mal ve hizmet fiyatlarına yansımaktadır. Devletin fiyatlara ikinci müdahalesi, dış ticarete konu olan ve olmayan mal ve hizmetlerde vergi, fon, gümrük tarifesi vb. müdahaleler ile bunların fiyatlarını değiştirmesidir. Bunun yanı sıra tarımsal destekleme alımları, tarımsal girdilere yapılan sübvansiyonlar arizi olmaktan çıkarak genel bir durum haline geldiği için, tarımsal malların fiyatları, üreticilerin kaynaklarını tahsis ederken dikkate alacakları parametreler olmaktan çıkmıştır⁽¹²⁾.

IV- ÜLKEMİZİN EKONOMİK DURUMUNUN FİNANSAL LIBERALLEŞME AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

24 Ocak kararları olarak bilinen 24 Ocak 1980'de alınan kararlar ile başlayan finansal liberalleşme uygulamalarında temel amaç, kamusal otoritenin ekonomiye müdahalesini azaltarak, finansal baskıyı azaltmak olmuştur.

1980'den bugüne kadar yapılan makro ekonomik sonuçlarına baktığımızda M2Y/GSMH'nin 1999'da %51, 2000'de %41 olması finansal liberalleşmenin önemli faktörlerinden birisi olan finansal derinliğin arttığını göstermektedir.

Sosyal güvenlik fonlarının borsaya aktarılmasını kolaylaştıracak tedbirlerin alınmaması nedeniyle borsaya sığ kalmış, denetimin tam sağlanamaması küçük yatırımcının tasarruflarının borsaya aktarılmasını önlemiştir. Özellikle bankaların

⁽¹¹⁾ KOKSAL İsmail, Türkiye Ekonomisi Piyasa Ekonomisi midir?, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Çalışma, Ankara, 1992, s. 13.

⁽¹²⁾ KOKSAL İsmail, a.g.m, s. 14.

denetlenmesi ile ilgili düzenlemelerin tam oluşturulamaması, tasarrufların bankalara akmasını önlemiş, bankalara giren mevduatın da, izlenen sıcak para politikaları ile yatırıma plase edilmesi yerine kamu kağıtlarına kaymasına neden olmuştur⁽¹³⁾.

Bu olumsuzluklar ekonomik yaşamın kılcal damarları sayılan KOBİ'lerin finansal açıdan kırılganlaşmasına ve büyük bir kısmının da üretim yerine kamu kağıtlarını satın almasına neden olmuştur. Yüksek düzeyde faiz gelirleri, milli gelir paylaşımını dengesizleştirerek gelir dağılımını iyice bozmuştur.

1940'lardan beri gelen siyasal iktidarların ortalama ömrü 12.8 ile 13.1 ay arasında değişmiştir. Bu durum, alınacak kararların veya istikrar politikalarının uygulanmasına izin vermeyecek kadar kısa bir sürede olduğu ve sonradan gelen iktidarların da farklı nedenlerle kendi istikrar programlarını uygulamaya çalışmaları nedeniyle, hem bürokrasi iyice politize olmuş, hem de istikrarsız bir ortamda insanlar uzun vadeli yatırımlara girmekten çekinmişlerdir.

Dolayısıyla siyasal istikrarsızlığa bağlı olarak gelişen ekonomik istikrarsızlık ortamında, kamusal otoritenin palyatif tedbirlerle iç borçlanmaya ağırlık vererek, sıcak parayı teşvik eden uygulamalar içerisine girmesi finansal liberalleşme uygulamalarını etkisizleştiren en önemli faktör olmuştur. Bankacılık sektörünün etkin denetim mekanizmasına kavuşturulmadan, mevduatın tamamının sigorta kapsamına alınması Gresham kanununu çalıştırmış ve sorumlu bankacılık anlayışını cezalandırmıştır.

Finansal liberalleşme uygulamalarında aynen klasik sıralama anlayışı ile politika belirlemek yerine, iç dinamiklerini dikkate alan bir anlayış benimsenmiş olsaydı, daha başarılı olunabilirdi.

Bütün bu gelişmeler ışığında başarılı bir finansal liberalizasyonu gerçekleştirebilmek için⁽¹⁴⁾.

1. Siyasal istikrarı sağlayacak bir idari sistem veya yasal düzenleme derhal gerçekleştirilmelidir.

2. Sıcak parayı teşvik eden uygulamaları bırakarak, iç borç faiz hadleri yavaş yavaş düşürülürken, vade uzatılmalıdır. Ancak bu düzenlemeler yapılırken piyasalarda panik havasının oluşturulmamasına dikkat edilmelidir.

⁽¹³⁾ TORAMAN Cengiz, Finansal Liberalleşmenin Temel Faktörleri ve Türkiye Uygulaması, Muhasebe Finansman Dergisi, Sayı 8, Ekim 2000, İstanbul, 2000, s. 31.

⁽¹⁴⁾ TORAMAN Cengiz, a.g.m, s. 36.

Kamu-İş; C: 7, S: 1/2002

3. Bankacılık sisteminin, sorumlu bankacılık anlayışına uygun bir hale getirilmesi, kamu elinde bulunan bankaların özelleştirilmesi sağlanmalıdır. Bankacılık sisteminin etkin bir şekilde denetlenmesi ve tasarruf mevduatı sigorta fonunun yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir.

4. Borsaya derinlik kazandıracak kurumlar olan sosyal güvenlik kurumlarının özelleştirilerek devredilmesi ve sigorta şirketlerinin borsada faaliyet göstermelerini cazip hale getirecek düzenlemeler getirilmelidir.

5. Finansal liberalizasyon süreci içerisinde yabancı sermaye girişlerini azaltabilecek veya borsadan uzaklaştırabilecek yönde vergi düzenlemeleri son derece tehlikeli olduğundan, bu tip düzenlemelerin kaldırılması yerinde olacaktır.

6. Finansal liberalleşmeye yönelik düzenlemelerde klasik sıra yerine, finansal piyasaları etkin etkin bir şekilde denetleyebilecek düzenlemelerin yapılması daha sonra öncelik iç dinamiklerin, daha sonra da dış dinamiklerin liberalizasyonu ile finansal liberalizasyon sağlanmalıdır.

Ülke özelindeki şartlar gözönüne alınarak, siyasal istikrarın sağlanmış olması koşuluyla, makro ekonomik göstergelerin olumlu olduğu bir finansal piyasada, etkin bir finansal denetim mekanizması kurularak yapılacak olan iç ve dış liberalizasyon uygulamaları ile finansal liberalizasyon süreci başarılmış olabilecektir.

SONUÇ

Piyasa ekonomisi kavramının tanımı ve muhtevası tam açık değildir. Gerek iktisat literatüründe ve gerekse de uygulamada piyasa ekonomisi kavramı, kapitalizm ve tam rekabet piyasası kavramları ile iç içe kullanılmaktadır.

Türkiye'de kamu sektörünün ekonomide yerine ve ekonomik parametrelerin piyasa tarafından tesbit edilip edilmediğine kabaca baktığımızda, piyasa ekonomisi modeline yakın bir işleyişin olduğu görülebilse de, aslında istatistikler ve parametrelerin olduğu piyasalar üzerine yaptığımız çalışmaların sonucu Türkiye'nin piyasa ekonomisi modelinden hayli uzakta olduğunu söylememiz mümkündür.

Özellikle, devletin para ve sermaye piyasalarına yaptığı yoğun müdahaleler ve piyasaların parametrelerinin (faiz oranı) piyasa şartları dışında belirlenmesi önemlidir. Devlet, toplam kredi ve mevduat hacminin yarısından fazlasını kamu bankaları yolu ile elinde bulundurmakta, kısa vadeli ve yüksek faizli iç borçlanma ile faiz oranlarını yükseltmekte ve özel sektörün kaynaklarını kendine çekmektedir. Her ne kadar şubat krizinden sonra dalgalı kura geçilmesine rağmen

men, dalgalı kur stabil olamamıştır. Merkez Bankasının konumunun belirlenmesi (dolara müdahalesi) hala rayına oturmamıştır. Diğer önemli bir husus ise, mal ve hizmet piyasalarına ve bu piyasaların parametrelerine (fiyatlar) Devletin yoğun baskısıdır. Devlet, KİT ürünlerinin idari (piyasa parametresi olmayan) fiyatları, dış ticaret ve ülke içi ile ilgili vergi, resim, harç, kota, tarife, fon vb. oranlarını sıkça değiştirmesi, tarımsal fiyatlandırma politikaları ile mal ve hizmet piyasalarına müdahale etmektedir.

Küreselleşen dünyada mevcut uygarlığın temel kurumlarının demokrasi, piyasa ekonomisi ve sosyal ahlak sistemi olduğu daha iyi anlaşılmıştır. Anayasal örgütlenme bu üç evrensel kurum açısından tanımlanmalıdır. Bu nedenle ülkemizde piyasa ekonomisinin tüm kurumlarının sağlıklı bir şekilde yerleştirilmesi gerekmektedir. Gerçek bir piyasa ekonomisine geçildikten sonra, anayasal iktisat önlemleri getirilmelidir⁽¹⁵⁾. Dolayısıyla ülkemizde anayasal iktisat önlemlerine başvurmadan önce, kamu kesimi ağırlıklı planlı bir ekonomiden, gerçek bir piyasa ekonomisine geçiş için; anayasamızdan başlayarak ekonominin yeniden yapılanması sağlanmalıdır. Bunun için gerekli önlemleri şöyle sıralayabiliriz⁽¹⁶⁾:

1. Özel mülkiyetin dokunulmazlığının kabulü ve kapsamı genişletilmelidir.
2. Devletin piyasanın esasını teşkil eden fiyatlara doğrudan veya dolaylı olarak (enflasyon) müdahalesi reddedilmeli ve rekabetin korunması ve geliştirilmesi için çaba göstermesi esası getirilmelidir. Teşebbüs özgürlüğü tanınmalı, teşebbüs özgürlüğünün devletin iznine tabi olmaksızın kullanımı sağlanmalı, ancak suç teşkil ettiği takdirde kovuşturulmalıdır. Devletin kamu yararı gerekçeyle piyasaya, özel teşebbüse ve özel mülkiyete müdahalesi önlenmelidir. Sendika, toplu pazarlık ve grev haklarının iş piyasasının işleyişini bozmayacak şekilde düzenlenmesi gerekir.
3. Özelleştirmeye hız kazandırmalı, KİTlerin kapsamı daraltılmalıdır.
4. Anayasamızda piyasa ekonomisine geçişle ilgili önlemler aldıktan sonra, devletin piyasa ekonomisine müdahalesini önleyebilmek için anayasal iktisat önerilerinin uygulamaya sokulması gerekmektedir. Piyasayı denetleyerek tek kurum olarak "Sosyal ahlak sisteminin" normlarının ve kurumlarının piyasa ekonomisini destekler nitelikte olması gerekir.
5. Devletin ekonomik hacminin GSMH içindeki payı küçük olmalı ve asli işlevlerine dönmelidir. Devletin asli işlevleri ise, adalet, alt yapı yatırımları,

⁽¹⁵⁾ TİSK, Ekonomik Anayasa Paneli, Ankara, 16 Aralık 1996, s. 42.

⁽¹⁶⁾ TİSK, a.g.e, s.44.

Kamu-İş; C: 7, S: 1/2002

zorunlu eğitim, halk sağlığı, yoksulların korunması gibi gerçek kamu hizmetleri ile sınırlandırılmalıdır.

6. Kayıt dışı devlet uygulamalarına son verilmelidir. Kayıt dışı devlet ile amaçlanan, bütçe dışı fonlar, aynı vergiler, enflasyon vergisi, KİT karlarının ve zamlarının vasıtalı vergiler yerine kullanımı, eğitime katılma payı, döner sermaye gelirleri, kamu vakıflarının ve derneklerinin gelirleri ve zorunlu bağışlar, özel okul ve hastahanelerde yüzde 10'luk yoksul kontenjanı mükellefiyeti, mahalli idarelerin iş sahiplerine keyfi mükellefiyetler getirmesi, mahalli idarelere ait işletmelerin karları, peşin veya piyasa değeri ödemeksizin yapılan kamulaştırmalardır. Kayıt dışı devletin varlığı, gerçek vergi yükünün resmi vergi yükünden çok daha ağır olması sonucuna yol açmaktadır.

7. Denk ve tek Konsolide Bütçe ilkesi gerçekleştirilmelidir.

8. Vergicilikte ödeme gücü ilkesi yerine yarar ilkesinin benimsenmesi; yani kamu hizmetlerini kullananın bedelini ödemesi kabul edilebilir.

9. Kamu borçlanmasına tavan konulmalıdır.

10. Merkez Bankasının özerk bir yapıya kavuşturularak, GSMH'nin büyüme hızına endekslenmesi, Özerk Merkez Bankası, paranın dış ve iç değerinden sorumlu tek makam olmalı ve para politikasından vazgeçilmelidir.

11. Meclislerde mali konularda karar alma çoğunluğunun, salt çoğunluk yerine, üçte ikilik nitelikli çoğunluk olarak kabulü, kolektif karar alma kurallarının maliyetinin minimize edilmesi açısından önemlidir.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

BUTLER Eamonn, Hayek-His Contribution to the Political and Economic Thought of Our Time, Universe Books, Nevv York, 1983.

DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 2001, Ankara, 2001.

DPT, 2001 Yılı Programı, Ankara, 2001.

DPT, 2000 Yılı Programı, Ankara, 2000.

HEILBRONER Robert L, İktisadi Sorun I Modern İktisadi Toplumun Doğuşu, Çev. D. Demirgil, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1970.

KILIÇBAY Ahmet, Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.

Kamu-İş; C: 7, S: 1/2002

KOUTSOYIANNIS A., Modern Mikro İktisat, Çev. M. Sarımeşeli, Tevri Yayınları, Ankara, 1987.

POLANYİ Kari, Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, Çev. A. Buğra, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.

SAMUELSON Paul A. NORDHAUS William D., Economics, Thirteenth Edition, Mc Graw Hill International Editions, New York, 1989.

SSK, 1999 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1999.

TİSK, Ekonomik Anayasa Paneli, TİSK Yayınları, Ankara, 1996.

TORAMAN Cengiz, Finansal Liberalleşmenin Temel Faktörleri ve Türkiye Uygulaması, Muhasebe-Finansman Dergisi, Sayı:8, Ekim 2000, İstanbul, 2000.